

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

TÜRKİYE'DE BİLİM FELSEFESİ LİTERATÜRÜNDE

YENİ BİR DÖNEMİN BAŞLANGICI:

ÇAĞDAŞ BİLİM FELSEFESİ SERİSİ.....15

ÇAĞDAŞ İSLAM DÜŞÜNCESİNE GİRİŞ..... 19

1 KITA FELSEFESİ, İSLAM FELSEFESİ VE

AKLÎ RİYÂZETİN İMKÂNI

SELAMİ VARLIK.....31

2 YENİ-İBN SÎNÂCİ METAFİZİK

SAMET BÜYÜKADA.....71

3 GÜÇLER ONTOLOJİSİ YERİNE VESİLECİ ONTOLOJİNİN

FELSEFÎ AVANTAJLARI VAR MIDIR? – İBN SÎNÂ VE

FAHREDDİN RÂZÎ DOĞA FELSEFESİNİ

ÇAĞDAŞ BİLİM METAFİZİĞİYLE OKUMAK –

KÜBRA BAHÇİ & İBRAHİM BAHÇİ.....113

4 JEFFREY KOPERSKI'NİN DEKTRETALİZMİNE ELEŞTİREL

BİR YAKLAŞIM: GERÇEKTEN DE VESİLECİLİKTE

KAÇINILABİLİR Mİ?

NAZİF MUHTAROĞLU VE SHOAB AHMED MALIK..... 149

5 METODOLOJİK NATÜRALİZM VE İSLAM

ENİS DOKO.....177

6 BİLİM, TEOLOJİK FORMÜLASYONLARI NE KADAR ETKİLER VEYA ETKİLEYEBİLİR? EŞ'ARÎ BAKIŞ AÇISINA GÖRE DOĞA TEOLOJİSİ SHOAIB AHMED MALİK & NAZİF MUHTAROĞLU	209
7 BASIL ALTAIE'NİN KELÂM İLMİNE DAYALI DAİMİ YARATILIŞ YAKLAŞIMI VE ONUN HRİSTİYANLIK KÖKENLİ KUANTUM İLAHİ EYLEM MODELLERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI HAKAN TURAN	251
8 AKKİRMÂNÎ'NİN İNSAN İRADESİ HAKKINDAKİ VESİLECI YAKLAŞIMI VE ÇAĞDAŞ NÖROBİLİMSEL ARAŞTIRMALAR NAZİF MUHTAROĞLU.....	317
9 İSLAM VE EVRİM: DAVID SOLOMON JALAJEL'İN İLGİNÇ YAKLAŞIMI SHOAIB AHMED MALİK	363
SÖZLÜK	377
DİZİN.....	417

ÖNSÖZ

TÜRKİYE'DE BİLİM FELSEFESİ LİTERATÜRÜNDE YENİ BİR DÖNEMİN BAŞLANGICI: ÇAĞDAŞ BİLİM FELSEFESİ SERİSİ

Çağdaş Bilim Felsefesi Serisi, uluslararası literatürde yer alan çağdaş bilim felsefesi çalışmalarını takip edebilmek ve alt disiplinler bağlamında güncel meselelerin literatürde daha görünür olmasını sağlayabilmek amacıyla 2024 yılında planlanmış geniş çaplı bir projedir. Böyle bir serinin hayata geçirilmesindeki önemli etkenlerden biri ülkemizdeki üniversitelerde -eğitim dili İngilizce olanlar hariç- analitik felsefe geleneğinin hak ettiği ölçüde takip edilmemesidir. Ülkemizde felsefenin tarihsel yönü ağırlıklı bir şekilde ele alınmaktadır. Felsefe tarihi alanında her ne kadar başarılı olsak da bu durum, güncel meselelerin yeterince ele alınmasında olumsuz bir etkiye sahiptir. Bu durum, felsefenin yalnızca geçmişteki düşünürler ve kuramlar çerçevesinde değerlendirilmesine yol açmakta ve çağdaş felsefi tartışmalara katkı sunma olasılıklarını kısıtlamaktadır. Dolayısıyla, güncel bilim felsefesi tartışmalarının ve analitik yaklaşımların Türkçe literatüre kazandırılması hem akademik çeşitliliği artıracak hem de öğrenciler ve araştırmacılar için yeni ufuklar açacaktır.

Çağdaş Bilim Felsefesi Serisi yalnızca yayın projesi olmanın ötesinde, yerel akademik çevrelerde bilim felsefesi tartışmalarını canlandırmayı ve bu alanda yeni araştırmaların yapılmasına zemin hazırlamak için hayata geçirilmiştir. Aslında

ülkemizde İngilizce eğitim veren üniversiteler, çağdaş literatürdeki çalışmaları yakından takip etmektedir ve uluslararası düzeyde yayınlar genellikle buradaki araştırmacılar tarafından yapılmaktadır. Bununla birlikte yapılan çalışmaların Türkçe yapılmaması, konuların geniş kitlelere ulaşmasını ve tartışmaların derinleşmesini önemli ölçüde engellemektedir. Bu durum, akademik ve entelektüel ortamda güncel çalışmaların yeterince ele alınmamasına neden olmaktadır. İşte! bu sorunları -dil bariyeri gibi- aşmak ve çağdaş bilim felsefesi alanındaki tartışmaların literatürde sağlam bir yer edinmesini sağlamak, bu serinin en önemli hedefidir.

Seri editörleri olarak belirtilen durumu yaptığımız çalışmalar aracılığıyla yakından hissettik. Bu farkındalık yalnızca akademik araştırmalarda değil, aramızdaki sohbetlerde ve tartışmalarda da sürekli kendini hatırlattı. Sürecin içinde bazı çeviri projeleri gerçekleştirdik; ancak bu çalışmaların, alanın gerçek ihtiyaçlarını sınırlı ölçüde karşılayabildiğini fark ettik. Çeviriler elbette kıymetliydi ama artık doğrudan Türkçe kaleme alınmış, özgün ve kapsamlı çalışmalara ihtiyaç olduğu düşüncesinde hemfikirdik. Bu farkındalık, bizi daha bütünlüklü bir işe yönlendirdi. Böylece bu kapsamlı projeyi planladık ve kısa sürede somut adımlar atarak hayata geçirdik. İlk etapta bu kadar büyük bir işe girişmek kolay olmadı. Ama süreç boyunca bizimle birlikte olan, katkı sunan tüm paydaşlarımız -akademiye, araştırmacılar ve yayınevi emekçileri- bu proje mümkün hale geldi. Farklı sesler olarak bir araya geldik; ama ortak bir eksikliği dile getirme, birlikte düşünme ve üretme çabasında birleşmiş olduk. Başlangıçta küçük bir kar tanesi olan projemiz, şimdi büyüyerek koca bir kar topuna dönüşme yolunda ilerliyor. Bu ilerlemenin, genişleyerek Türkiye’de bilim felsefesi alanında güçlü ve kalıcı bir hareketlilik yaratacağına gönülden inanıyoruz.

Çağdaş Bilim Felsefesi Serisi, sadece akademik çevrelerle sınırlı kalmayarak, bu alana ilgisi olan her kesime ulaşmayı amaçlamaktadır. Her bir cildin (toplamda yaklaşık 70 kitap), kendi alanında önemli bir dönüşüme imza atacağı inancıyla, alanın güncel tartışmalarına yeni ufuklar açması, yeni sor-gulamalara zemin hazırlaması ve yeni entelektüel birikimler üretmesi temel dileğimizdir. Bu temenni ile hayata geçirilen çalışmamız teorik ve pratik yönleriyle çağdaş bilim felsefesinin alt dallarındaki tartışmaları öğrenmek isteyenlere geniş bir perspektif sunacaktır.

Serinin planlaması yapılırken, ilk yılda beş kitabın yayımlanması hedeflenmişti. Ancak iletişime geçtiğimiz hocalarımızın bu girişime gösterdiği yoğun ilgi ve benzer akademik sorunları dert edinmeleri sayesinde, kısa sürede ondan fazla kitabın yayına hazır hale gelmesi mümkün oldu. Bu hem her bir alt alanın canlılığını hem de akademik dayanışmanın gücünü ortaya koyan çok değerli bir gelişmedir. Böyle bir ilgi ilerleyen yıllarda da bilim felsefesi alanında önemli katkılar sunacak akademik birlikteliğin habercisi olduğunu göstermektedir.

Bu kitapta ele alınan *Çağdaş İslam Düşüncesi*, serinin genel hedefleriyle doğrudan örtüşen ve aynı zamanda Türkiye’de düşünce literatüründe giderek daha fazla önem kazanan bir alanı görünür kılan önemli bir çalışma niteliği taşımaktadır. Çağdaş İslam düşüncesi, İslam düşünce geleneğinin modern dünyada karşılaştığı meseleleri yeniden değerlendirmeye yönelmekte; gelenek ile modernlik arasındaki ilişkiyi eleştirel ve yaratıcı bir perspektifle ele almaktadır. Bu yönüyle alan, yalnızca klasik düşünsel mirası yorumlamakla kalmayıp, aynı zamanda güncel entelektüel tartışmalarla temas kurarak yeni düşünme imkânları ortaya koymaktadır.

Türkiye’de İslam düşüncesine yönelik çalışmalar çoğu zaman klasik metinlerin incelenmesi ve tarihsel düşünürlerin

değerlendirilmesi çerçevesinde yürütülmüş; ancak çağdaş İslam düşüncesinin modern felsefi ve entelektüel tartışmalarla kurduğu ilişki görece sınırlı bir biçimde ele alınmıştır. Oysa çağdaş İslam düşüncesi, yalnızca teolojik meselelerle değil; epistemoloji, etik, siyaset, toplum ve bilgi üretimi gibi alanlarla kurduğu çok yönlü ilişkiler sayesinde günümüz düşünce dünyasının önemli tartışmalarına katkı sunabilecek bir potansiyel taşımaktadır.

Bu kitap, çağdaş İslam düşüncesinin ortaya koyduğu teorik birikimi ve güncel tartışmalarını sistematik bir biçimde ele alarak Türkçe literatürde bu alanda hissedilen önemli bir ihtiyaca cevap vermeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle eser, yalnızca mevcut tartışmaları bir araya getiren bir çalışma değil, aynı zamanda çağdaş İslam düşüncesinin farklı disiplinlerle kurabileceği verimli ilişkileri görünür kılan önemli bir katkı niteliği taşımaktadır.

Çağdaş düşünce üretiminin değerinin, yalnızca belirli alanlarda değil, düşüncenin temas ettiği tüm entelektüel sahalarda yansıtılması gerektiğine inanıyoruz. Bu kitap da, çağdaş çalışmaların ortaya koyduğu düşünsel birikimin Türkçe literatürde yer bulmasının ve farklı düşünsel geleneklerle verimli bir ilişki kurabilmesinin güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Bu yönüyle eserin, hem çağdaş İslam düşüncesi çalışmalarına hem de daha geniş ölçekte çağdaş düşünce üretimine katkı sunmasını temenni ediyoruz.

Bu süreçte katkı sağlayan tüm araştırmacılara ve seriyi destekleyen tüm paydaşlara teşekkür eder; birlikte yürümeye devam etmeyi ümit ederiz.

Seri Editörleri

Ömer Fatih TEKİN

Sercan PALAVAN

Mart 2026

ÇAĞDAŞ İSLAM DÜŞÜNÇESİNE GİRİŞ

Vahyin sunduğu perspektifle dünyanın farklı bölgelerine yayılan Müslümanlar, İslam'ın ilk birkaç yüzyılında Kuzey Afrika'dan Orta Asya'ya ve Hindistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada birbirinden oldukça farklı ve köklü kültürlerle karşılaştılar. Bu kültürleri ne görmezden geldiler ne de ortadan kaldırmaya çalıştılar. Aksine, onlarla eleştirel bir diyalog kurmaya ve yapıcı bir etkileşim geliştirmeye yöneldiler. Bu karşılaşmaların neticesinde İslam medeniyeti içerisinde derinlikli ve çok katmanlı bir felsefi düşünce kültürü ortaya çıktı.

Bu düşünceyi tek tip bir yapı olarak nitelendirmek mümkün değildir. Nitekim zamanla farklı felsefi gelenekler teşekkül etmiştir. Antik Yunan felsefesini merkeze alarak düşünce üreten ve *philosophia* teriminin Arapça karşılığı olan "felsefe"den hareketle anılan *felâsife*, büyük ölçüde Aristotelesçi ve Yeni-Platoncu mirası devralarak özgün sistemler kurmuştur. Bu gelenek içinde, İbn Rüşd (ö. 1198) gibi Platon'a mesafeli, güçlü bir Aristotelesçi çizgi izleyen düşünürler bulunduğ gibi; Fârâbî (ö. 951) ve İbn Sînâ (ö. 1037) gibi Aristotelesçilik ile Yeni-Platonculuğu belli ölçüde sentezlemeye çalışan filozoflar da vardır. Bunun yanında Sühreverdî (ö. 1191) gibi daha Platoncu bir yönelime sahip olup Zerdüştlük ve kadim Pers kültüründen de önemli ölçüde beslenen ve sistemini mistik bir çerçeve içinde inşa eden düşünürler de bu entelektüel çeşitliliğin parçasıdır.

Ancak Antik Yunan mirasına dayalı bu felsefi çizginin savunduğu bazı tezlerin vahyin içeriğiyle uyumlu olmadığını düşünenler de vardı. Bu yaklaşım doğrultusunda *kelâm* adı verilen farklı bir düşünce geleneği şekillenmiştir. Kelâm geleneği, düşüncenin merkezine Antik Yunan mirasını değil, vahyi yerleştirir. Bununla birlikte vahyi merkeze almak, onu sorgulamaksızın kabul etmek anlamına gelmez. Aksine kelâmcılar, daha erken dönemlerden itibaren vahyin rasyonel temellendirmeye tâbi tutulması gerektiğini vurgulamışlardır.

Dolayısıyla “felsefe” ile “kelâm” arasındaki fark, rasyonaliteye verilen önemden kaynaklanmaz. Her iki gelenek de temel tezlerini savunurken akli esas almıştır. Fark, daha çok başlangıç noktalarında ve yöntemsel yaklaşımlarında ortaya çıkar. Felâsife için felsefi üretimin hareket noktası Antik Yunan birikimidir; kelâmcılar için ise felsefi sorgulamanın başlangıç noktası vahiy iddiasıdır. Felâsife çoğu zaman Yunan mirasından devraldıkları tezler doğrultusunda vahyi yorumlama yoluna gitmiş, bu yorumlar kimi zaman ana akım anlayışlardan oldukça uzaklaşarak zorlama izlenimi verebilmiştir. Örneğin Cebrâil’in Ay feleğinin akli olan “aklı faal” ile özdeşleştirilmesi bu tür yorumlara örnek gösterilebilir.

Kelâmcılar ise önceliği, Yunan birikimini yorumlamaya değil, vahyin doğruluğunu temellendirmeye vermiştir. Mu‘tezile, Eş‘arilik ve Mâtürîdîlik gibi ilk sistematik kelâm ekollerinin, “önce inanıp sonra anlama” şeklinde fideist bir yöntem izlediğini söylemek güçtür. Tam tersine, Tanrı’nın varlığını ve peygamberin vahiy iddiasındaki doğruluğunu akli delillerle temellendirmeden vahyi delil olarak kullanmamışlardır. Tevhid ve nübüvvet gibi temel ilkeler aklen gerekçelendirildikten sonra vahyin içeriğinde derinleşmişlerdir. Bu yaklaşım, vahyi yorumlarken zorlama tevillerden kaçınmalarını da beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak,